

ΕΚ ΤΟΥ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

Αί πληροφορίες, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς προκειμένου περὶ ἀλιείας εἶναι σχετικῶς πολὺ πενιχραὶ καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον παράδοξον ὅσον ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐλαχίστη ξενικὴ ἐπίδρασις παρατηρεῖται ὡς καὶ ἄλλα τινὰ δηλοῦσι καὶ τὸ ὅτι πλεῖστοι τῶν ἀλιευτικῶν ὄρων διασφύζουσιν ἀκόμη τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα εἴτε ἀναλλοίωτα εἴτε μικρὸν μεταβλημένα.

Ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν πληροφοριῶν ἴσως νὰ ἐξηγητῆται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες ἔχοντες μεγάλην ἐξοικεῖωσιν μὲ τὴν θάλασσαν, ἄτε πολλαχοῦ κατὰ τὰ παράλια οἰκοῦντες, δὲν προσεῖχον εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, ὅστις τοῖς ἦτο τόσον γνῶριμος.

Κατὰ τὸν Αἰλιανόν, «ἐνύδρου θήρας διαφοραὶ τέσσαρές φασι, δικτυεῖα καὶ κόντωσις καὶ κυρτεῖα καὶ ἀγκιστρεῖα προσέτι»¹.

Ἐξετάσωμεν ἐκάστην τῶν διαφορῶν τούτων, αἵτινες ἐξηκολούθησαν ὑπάρχουσαι καὶ καθ' ὅλην τὴν Βυζαντινὴν περιόδον.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ δίκτυα, τὴν χρῆσιν τῶν ὁποίων πολλαχῶς ἔχομεν μεμαρτυρημένην, μᾶς παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι ταῦτα, πρὸς κουφισμὸν. ὡς δὰ καὶ σήμερον, κατὰ διαστήματα ἔφερον φελλοὺς², ἀρίστη δὲ ποιότης αὐτῶν προήρχετο ἐξ Ἰταλίας³. Ἐπ' ἴσης ἀναφέρεται ἡ μολυβδὶς τῶν δικτύων, ἵνα ταῦτα βυθίζωνται, ἡ λινῆ κλωστή ἐξ ἧς κατεσκευάζοντο ὡς καὶ ἡ ξυλίγη βελόνη, δι' ἧς, διασραγέντα, ἐπεδιωροῦντο⁴.

Ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ ὀνομαστικῷ του, μεταξὺ τῶν σκευῶν τοῦ ἀλιέως, ἀναφέρει καὶ τὰς σπαρτίνας⁵, ἃς ἀναφέρει καὶ ὁ Αἰλιανός⁶. Τὰς σπαρτίνας ταύτας, περὶ ὧν ὡς σχοινίων πλοίου μνεῖται ποιεῖται καὶ Κωνσταντῖνος ὁ

¹ Αἰλιανὸς, Περὶ ζῴων, 12,43. Περὶ ἀγκιστρεῖας καὶ τῆς διὰ δικτύων ἀλιείας ὁμιλεῖ καὶ ὁ Ἀχμετ ἐν τῷ ὄνειροκριτικῷ του, κεφ. 177, σ. 138,17,19.

² Ὁ Πολυδεύκης, Ὀνομαστ., 10,133 εἰς τὰ σκευῆ τοῦ ἀλιέως καταλέγει καὶ τοὺς φελλοὺς. Ἐπιθι καὶ Μιχ. Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 5,35).

³ I. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν, στίχ. 755. Πβ. καὶ ΜΕ, 790,12.

⁴ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β', τευχ. Α', 180.

⁵ Πολυδεύκης, Ὀνομαστ., 10,133.

⁶ Αἰλιανὸς, Ἐνθ' ἀν.

Πορφυρογέννητος¹, ἀναφέρει δὲ μετὰ ταῦτα κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ὁ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίος λέγων ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους του οἱ ἀλιεῖς εἶδος τι σχοινίου ἐκάλουν *σαρτίνα*²· τὰς σαρτίνας, λέγω, ταύτας οὕτω κληθείσας, ἅτε κατασκευαζόμενας ἐκ τῶν ἰνῶν σπάρτου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐθέλικτον ἦτο καὶ εἰς τὴν ὑγρασίαν ἀντεῖχεν³—ἐντεῦθεν καὶ ἡ παροιμία «Μαῖου βροῦλλον, ποντία κἀναβις»⁴—ἐχρησιμοποιοῦν οἱ ἀλιεῖς, ἵνα δι' αὐτῶν, προσδέοντες τὰ ἐκατέρωθεν ἄκρα τῶν δικτύων, τὰ ἔλκωσιν εἰς τὴν ξηρὰν κυκλικῶς περιελίσσοντες αὐτάς, ἐκφράζοντες δὲ τὴν περιέλιξιν αὐτῶν διὰ τοῦ ἀρχαίου ῥήματος *μηρῦεσθαι*⁵.

Εἶδος δικτύου πρὸς ἀλιεῖαν εἰς βαθέα ὕδατα ἐκαλεῖτο *γοῖπος*, δι' ἧς λέξεως ἐξεφράζετο τότε καὶ ἡ διὰ τοῦ δικτύου τούτου ἀλιεῖα⁶.

Ἐπιθυμοῦντες δ' οἱ ἀλιεῖς, ἵνα κατὰ τὸ ἐπάγγελμά των ἔχωσι τὴν θεῖαν βοήθειαν, προτοῦ νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν νέων δικτύων, ἐκάλουν ἱερέα, ὅστις ἐπ' αὐτῶν ἀπήγγελλεν εἰδικὴν εὐχὴν «εἰς τὸ εὐλογῆσαι δίκτυα» συνήθεια, ἣν ἐτήρουν τίως οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ Σωζοπόλεως καλοῦντες ἱερέα νὰ εὐλογήσῃ τὰς μελλούσας νὰ στηθῶσιν ἀλόχας των⁷. Πιθανὸν δ' εἶναι ὅτι οἱ ἀλιεῖς εἶχον καὶ ἴδιον προστάτην ἅγιον, πιθανώτατα τὸν ἅγιον Φωκᾶν, ὅστις ἐπροστάτευε τοὺς ναυτικούς⁸, καίτοι τοῦτο, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, δὲν μαρτυρεῖται. Πάντως σήμερον ὁ ἅγιος Γεώργιος θεωρεῖται καὶ τῶν ἀλιέων προστάτης⁹.

¹ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, 473,8.

² Εὐσταθίου, Παρεκβ., 191,33. Νῦν ἐν Οἰνούντι Λακεδαίμονος τὸ σπάρτον λέγεται σαρτίνα. Φ. Κουκουλέ, Οἰνοντιακά, 180,213. Ἡ σαρτίνα περιφερομένη νῦν ἐν τῇ ναυτικῇ γλώσσῃ δηλοῖ τὸ μονόπλοκον σχοινίον. Α. Σακελλαρίου, Βασιλικὸν ἐγχειρίδιον ἀρμενιστοῦ, 36.

³ Κατὰ τὰ Γεωπονικά, 18,9,3, οἱ ναυτικοὶ μετεχειρίζοντο εἰς τὰς ναυτικὰς ὑπηρεσίας σχοινία ἐκ τριχῶν αἰγῶν ἢ τράγων, διότι ταῦτα οὔτε ἐσήποντο οὔτε ἐκόπτοντο.

⁴ Εὐσταθίου, Παρεκβ., 191,36. Περὶ τῆς παροιμίας βλ. Φ. Κουκουλέ, Αἱ παρὰ τῷ Θεσσαλονίκῃ Εὐσταθίῳ δημῶδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., 8,20. Σημείωσον δ' ὅτι σχοῖνος καὶ βροῦλλον ἢ σπάρτον καὶ βροῦλλον ἦσαν συνώνυμα κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους (Σχολιαστ. Ἀριστοφ., Πλοῦτ., 663), καὶ νῦν δὲ πολλαχῶς τὸ σχοινίον λέγεται βρουλλία.

⁵ Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1710,42. Μηρῦματα κλωδίων ἀναφέρονται καὶ ἐν ἀρχαίαις Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς. Α. G art a u l t, La trière Athénienne, 205,206. Τὰ μηρῦματα λέγονται νῦν ἐν Ἀνδρῶ μοτόνια καὶ ἐν Σύρῳ μοτόνια (δμοτόνια), ἐν τῇ ναυτικῇ δὲ γλώσσῃ γενικῶς κουρκώματα (=κρικώματα). D. Hesselning, Les mots maritimes, 20.

⁶ C u s a, I diplomî Greci ed Arabi di Sicilia, 2,293.

⁷ Ἀναγν. Παρασκευοπούλου, Ἡ ψαρικὴ στή Σωζόπολι, Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, 2,80.

⁸ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α', τεῦχ. Β', 35.

⁹ Ν. Πολίτου, Λαογραφικά σύμμεικτα, 1,81.

Δίκτυον, οὐχὶ ὅμως καθιέμενον, ἀλλὰ τοποθετούμενον περὶ στεφάνην προσαρμοζομένην κατὰ τὸ ἄκρον κοντοῦ ἦτο τὸ ἀπόχι¹, εἶδος δὲ παχέος δικτύου περιβαλλομένου κύκλῳ ὑπὸ ἰσχυρᾶς σιδηρᾶς στεφάνης ἦτο ἡ γαργάμη², τὸ γάγγαμον ἢ ἡ σαγήνη τῶν ἀρχαίων³, ἢ τῶν Σωζοπολιτῶν γαργάβη, δι' οὗ κυρίως ἠλιεύοντο ὄστρακόδεσμα, καὶ δὴ κατ' ἐξοχὴν μύδια.

Καὶ ἡ ἀγκιστρεία συχνὰ ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων, οἵτινες διμλοῦσι περὶ τῆς «ἀπὸ καλάμου» ἀλιείας καὶ ἀγκιστρῶν ἐξηρημένων ἐκ λεπτοῦ λίνου ἀποκρεμαμένου ἐκ καλάμου⁴.

Καλοῦσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν λεπτόν τοῦτο λίνον *δομιάν*⁵ ἢ *δομίδιον*⁶ μὲ λέξεις καὶ σήμερον δημωδῶς οὔσας ἐν χρήσει⁷, τὸν δὲ κάλαμον *ἀνακαλαμίδιν*⁸.

Προσέδενον δὲ τὰ τοῦ ἀνακαλαμίδιου ἀγκιστρα μὲ τρίχα⁹, ὑπὲρ ἣν, πρὸς προστασίαν τῆς δομιάς, ἐτοποθέτουσαν συρίγγιον ἐκ κέρατος βοός¹⁰.

Ὡς δόλωμα μετεχειρίζοντο οἱ ἀλιεῖς εἴτε ψίχαν ἄστου¹¹, εἴτε ἐπὶ τοῦ ἀγκίστρου σκώληκα¹² εἴτε καὶ διὰ μεγαλυτέρους ἰχθύς τεμάχιον κρέατος¹³.

Εἶπον μικρὸν ἀνωτέρω ὅτι δομιὰ ἐλέγετο τὸ τοῦ ἀνακαλαμίδιου λεπτόν λινάριον, διὰ τῆς λέξεως ὅμως ἐδηλοῦτο ἐπ' ἴσης καὶ ἡ νῦν κοινῶς *πεισιὰ*

¹ Στεφάνου Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι, στίχ. 314 (Wagner, Carmina Graeca). Ἐποχὴν ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ ἄλλο εἶδος δικτύου, περὶ οὗ κατωτέρω.

² Σχολιαστῆς, Ὀπλιανοῦ Ἀλιευτ., 3,81. Κατ' αὐτὸν «γαργάμη» λίνος παχὺς δικτυωτὸς λίμφ κύκλω περιεχόμενος». Κατὰ τὸν Πολυδέυκη, Ὀνομαστ., 2, 169 «τὸ δικτυῶδες, ὃ νῦν καλεῖται γάγγαμον ἢ, ὡς οἱ παλαιοί, σαγήνη».

³ Πολυδέυκου, Ὀνομαστ., 2,169.

⁴ Γεωπονικά, 20,523,12 (Beckh). Λόγγου, Τῶν κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην λόγοι Δ' Β' 12,3. Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, 2,405,23. Γεωργίου Ἀκροπολίτου, Εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, 16 (96,31· Heisenberg).

⁵ Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Ἐνθ' ἀν.

⁶ Σχολιαστῆς, Ὀπλιανοῦ Ἀλιευτ., 2,123.

⁷ Γνωστὴ ἡ ἀρομιὰ ἐν Σύμῃ, τὸ δομίδι ἐν Ἀρτιάκῃ, Πανόρμῳ τῆς Βιθυνίας καὶ Κρήτῃ καὶ τὸ ἀρμιδι εἰς τὰς Κυκλάδας.

⁸ Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, στίχ. 1014 (Μαυροφρύδου, Ἐκλογή μνημείων, 363).

⁹ Στεφάνου Σαχλίκη, Ἀφήγησις παράξενος, στίχ. 218 (ἐκδ. Παπαδημητρίου). Τρίχας, καὶ δὴ ἱπτείας ἢ ἀγρίων σῶν κατὰ τὴν ἀγκιστρείαν ἀναφέρουσι ὅτε Πολυδέυκης, Ὀνομαστ., 1,97,10,133 καὶ ὁ Αἰλιανός, Περὶ ζώων, 12,43.

¹⁰ Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1721,1. Σχολιαστῆς, Ὀπλιανοῦ Ἀλιευτικά, 1, 32. Χρησάνω κριμαίρας ἀναφέρει ὁ Αἰλιανός, Ἐνθ' ἀν. 12,43.

¹¹ Στεφάνου Σαχλίκη, Ἐνθ' ἀν.

¹² Χρυσόστομος, ΡΓ, 64,23.

¹³ Χρυσόστομος, ΡΓ, 63,507. Διὰ τὴν παρασκευὴν δελέατος διαφόρων ἰχθύων γίνεται λόγος ἐν τοῖς Γεωπονικοῖς, 20,22.

καλουμένη ἦ καὶ ἡ καθετή¹, ἦν τελευταίαν ἐννοεῖ καὶ ὁ Αἰλιανός, ὅταν λέγῃ ὅτι οἱ ἀγκιστρειούτες «χρῶνται συῶν θριξὶ καὶ σπαρτίνας καὶ πτεροῖς»².

Ἐκτὸς τῆς διὰ τῶν ἀγκίστρων ἀλιείας ἦτο γνωστὴ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίους, καὶ ἡ διὰ πλεκτῆς σφυρίδος ἐξ εὐλυγίστων κλάδων ἢ σπάρτων κατασκευαζομένης, ἣτις ἐκαλεῖτο *κυστάρα*³ ἢ *κύρτος*⁴, διὰ τὸ κυρτὸν βεβαίως τοῦ σχήματος, δι' οὗ, καὶ καρκίνοὺς ἠλίευσεν⁵ οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ κογχύλια τῆς πορφύρας⁶. Τὰ Γεωπονικὰ μάλιστα ἀναφέρουσι τί ἔπρεπεν ὡς δόλωμα νὰ τίθεται ἐντὸς τῶν κύρτων, ἵνα προσελκύονται οἱ ἰχθῦς⁷.

Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς ὁμιλεῖ περὶ ἀλιέων «οἱ τοῖς πλήκτροις ἐκ θαλάττης τοὺς ἰχθύας ἀνασπῶσι»⁸ ὑποδηλῶν ἀναμφιβόλως διὰ τῶν λεγομένων του τὴν χρῆσιν κατὰ τοὺς χρόνους του τῆς ἀλιείας διὰ κοντοῦ, ὃν ὁ μὲν Πολυδεύκης καὶ Ἡσύχιος τριόδοντα καλοῦσι⁹, *καμάκιον*^δ, ὡς καὶ σήμερον, τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρά^α λεξικόν¹⁰.

Ἐγένετο δὲ χρῆσις τοῦ καμακίου πρὸς ἀλιείαν ὀκταποδίων, ἀλλὰ καὶ θυννῶν^ν καὶ βεβαιοῖ μὲν ὁ Ἡσύχιος ἐν τῷ λεξικῷ του ὅτι μόνον «τοὺς μεγάλους θύννους τριόδουσιν ἐλάμβανον»¹¹, φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τότε καὶ βραδύτερον γενικῶς αἱ θύννα καὶ διὰ καμακίου συνελαμβάνοντο κατὰ μάρτυρα τὸν σχολιαστὴν τοῦ Λουκιανοῦ λέγοντα· «τὰς θύννας τριαίναις ἀναιροῦμεν»¹².

Μετεχειρίζοντο δὲ τὸ καμάκιον οἱ ἀλιεῖς καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ὑπὸ τὸ φῶς δάδων ἢ φρυγάνων, τρόπος ἀλιείας, τὸν ὁποῖον παλαιότερον ἀναφέρει ὁ Αἰλιανός γράφων ὅτι κατὰ τὴν κόντωσιν τῶν ἰχθύων «χρῆ παρεῖναι κά-

¹ Μιχαήλ Γλυκᾶ, Βίβλος χρονική, 40,21. R e g e l, Fontes rerum byzantinorum, 4,14.

² Αἰλιανοῦ, Ἐνθ' ἀν. 12,43.

³ ΜΕ, 548,50.

⁴ Μ. Βασίλειος, ΡΓ, 29,153. Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἄλεξάνδρου, στίχ. 237. Μιχαήλ Γλυκᾶ, Βίβλος χρονική, 70,9. Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Εἰς τὸν ἐξηγηθησόμενον ἱαμβικὸν κανόνα, ΡΓ, 136,625. Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφωζόμενα, 2,292,15.

⁵ Κύρτος· τὸ δίκτυον, ἢ βρυλλίνη σφυρὶς ἐν ἣ οἱ καρκίνοι ἀγρευόνται. Λεξικ. Ζωναρά ἐν λ.

⁶ Hugo Blümner, Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern, 1,229,230.

⁷ Γεωπονικά, 20 524,9.

⁸ Νικηφόρου Γρηγορά, Ἱστορία, 1,308,2.

⁹ Ἐν λ. θυννάζοντες. Ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ ὀνομαστικῷ του, 10,133 ἀναφέρει τὸν τριόδοντα καὶ ἀλιεῖα «τριηδοντίῳ χρώμενον».

¹⁰ Ἐν λ. ἰχθυόκεντρον.

¹¹ Ἡσύχιος, Ἐνθ' ἀν.

¹² U. Rabe, Scholia in Lucianum, 66,25.

μακα ὀρθήν... πυρεϊά τε πεύκης τῆς λιπαρωτάτης»¹ καὶ οὐ μνεῖαν πολλοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας ποιεῖται Γρηγόριος ὁ Ἀντιόχου ἀναφέρων ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς Μιχαὴλ τὸν Χωνιάτην «τὸν τῆς ἀλιείας πόνον ἐν νυκτὶ»² καὶ ὁ Μανουὴλ Φιλῆς ἀναφέρων τοὺς ἐκ πίτυος τροχίσκους κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἀλιείαν³.

Πόσον δ' ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀλιείας ἦτο διαδεδομένος κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους δεικνύει τὸ ὅτι πάγκοινος εἶναι σήμερον ἢ χοῆσις τοῦ καμακίου κατὰ τὴν ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀλιείαν μὲ τὸ *πυροφάνι* ἢ *περειάν*⁴ (=πυρεϊάν) δι' ὧν λέξεων δηλοῦνται ἀλιευτικὴ ἐσχάρα ἐφ' ἧς τίθενται δᾶδες ἢ φρύγανα ὑποβοηθοῦντα τοὺς χρησιμοποιοῦντας τὸ καμάκιον⁵.

Τοῦ παραδόξου τέλος χάριν ἃς ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς διὰ σκαφάνδρου ἀλιείας, ὅστις θεωρεῖται νεωτέρων χρόνων ἐφευρέσις, περιγράφεται πλήρως κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἐν τῷ ποιήματι τῷ ἀναφερομένῳ εἰς τὸν βίον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου⁶.

Ὁ Αἰλιανὸς τὸν λόγον ποιοῦμενος περὶ τῆς ἄγρας τῶν θρισσῶν ὑπὸ τῶν παρὰ τῇ Μαρείᾳ λίμνῃ οἰκούντων παρατηρεῖ ὅτι αὗται συνελαμβάνοντο «κρότφ ὀστράκων»⁷, καὶ πάλιν⁸ ὅτι ἡ δικτυεῖα «δεῖται τυμπάνου».

Ἡ διὰ κρότων σύλληψις ἰχθύων ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἦτο συνήθης κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον, ἀφ' οὗ ἡ μὲν Ἄννα ἢ Κομνηνὴ περὶ προσώπων ἐπιμελῶς προσπαθούντων νὰ ἀποκρύψωσι τοὺς σκοπούς των λέγει ὅτι οὗτοι «προσεῖχον καθάπερ οἱ θαλάττιοι μὴ τὸ θήραμα προσοβήσωσι»⁹, ἐν δὲ τῷ ἐπιγλήφ τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμην περιγράφεται ἀλιεύς, ὅστις

...κρατεῖ λιθάριν

καὶ δέρνει τάχα τὸν βυθὸν μὴ κρατηθοῦν τὰ ψάρια¹⁰.

Ἡ συχνὴ ἄλλως τε χοῆσις τῶν κρότων πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν ἰχθύων καὶ ἀπώθησιν αὐτῶν πρὸς τὰ δίκτυα εἶναι ἀσφαλῆς τούτου βεβαίωσις. Νῦν δὴλα δὴ ἐν Κουτάλει τῆς Προποντίδος οἱ ἀλιεῖς, ἀφ' οὗ οἴψωσι τὰ δίκτυα

¹ Αἰλιανοῦ, Περὶ ζώων, 12,43. Ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ ὀνομαστικῷ του (1,97) μεταξὺ τῶν ἄλλων ὀνομάτων τοῦ ἀλιέως, ἀναφέρει καὶ τὸν πυρριευτήν.

² Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφύζομενα, 2,465,22.

³ Manuelis Philæ, Carmina, 2,179, στίχ. 88 (ἔκδ. Miller).

⁴ Οὕτως ἐν Μεγίστῃ.

⁵ Γ. Δροσίνη, Τὸ ψάρεμα, 16,83.

⁶ Wagner, Trois poèmes, στίχ. 4355 ἔξ. σ. 188.

⁷ Αἰλιανοῦ, Περὶ ζώων, 6,32.

⁸ Αἰλιανοῦ, Ἐνθ' ἀν.

⁹ Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, 1,86,13.

¹⁰ Στίχ. 1045 (Μαυροφρύδου, Ἐκλογή μνημείων, 363).

των, *ρουμπάνουσι*, περικυκλώνουσι δῆλα δὴ τὴν βολὴν ῥίπτοντες κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις λίθους καὶ πλήττοντες παταγωδῶς τοὺς πόδας των ἐπὶ τῆς πρόφρας τῶν πλοίων, ἵνα ἀπωθήσωσι τοὺς ἰχθύς ἐντὸς τῶν δικτύων.

Ποδοκρότημα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐγένετο τέως καὶ ἐν Ἀρτάκη καὶ Πανόρμῳ τῆς Βιθυνίας καλούμενον *μπόδαμος* (=πόδαμος), γίνεται δὲ νῦν καὶ ἐν τῇ λιμνοθαλάσσει τοῦ Μεσολογγίου, ἔνθα οἱ ἀλιεῖς μεταχειρίζονται τὸν *κλάπαρον*, ράβδον δῆλα δὴ ξυλίην ἔχουσαν κατὰ τὸ ἄκρον στρογγύλην ξυλίην πλάκα ἣν κτυποῦσιν ἐπὶ τῆς κουπαστῆς.

Τέλος ἐν Χάλκῃ τῆς Ρόδου, Σίφνῳ καὶ Κύθνῳ μεταχειρίζονται οἱ ἀλιεῖς τὴν *βολα(χ)τήρα* ἢ τὸ *βολατήρι*, λίθον δῆλα δὴ διάτρητον ἀπὸ σχοινίου ἕξηρητημένον, δι' οὗ *βολιάζουσι*, ἦτοι πλήττουσι τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν ἰχθύων καὶ κατεύθυνσιν αὐτῶν πρὸς τὰ δίκτυα.

Ἐποχὴν ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ τὰ δίκτυα¹ ἢ μᾶλλον ὄρισμένον τρόπον ἐξαρτήσεως αὐτῶν ἀπὸ πασσάλων καὶ ἀλιείας δι' αὐτῶν² οἱ νόμοι μάλιστα ὁμιλοῦσι περὶ ἰχθυοπρατῶν μεταβαίνόντων εἰς τὰς ἐποχάς, ἵνα ἀγοράσωσιν ἰχθύς ὡς καὶ περὶ τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως τῶν ἐποχῶν τούτων³.

Περὶ τοῦ πῶς ἐγένετο ἢ διὰ τῶν ἐποχῶν τούτων ἀλιεῖα ἔχομεν, εὐτυχῶς, μαρτυρίας τινάς, κάλλιστα διασαφηνιζόμενας ὑπὸ τῶν σήμερον συμβαινόντων. Οὕτως ὁ Μ. Βασίλειος ὁμιλεῖ περὶ θυννοσκοπῶν, οἱ ὅποιοι ἠδύναντο ν' ἀπαριθμήσωσι τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἐμφανιζομένων ἰχθύων, συγχρόνως δὲ νὰ πιστοποιήσωσι καὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν⁴, ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος περὶ ἀλιείας, ὅστις ἐπισκοπεῖ οὐ μόνον τὰ ἐπιπολῆς, ἀλλ' ἐρεβοδιφεῖ⁵, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτας δι' ἐκείνους «οἱ εἰσανίασιν ἐπὶ τῶν ἰκρίων τὸν βυθὸν διορῶντες καὶ τὰ ἔθνη τῶν νεπόδων ἐπισκοπεύοντες»⁶.

Ἐγένετο λοιπὸν καὶ τότε ὅ,τι καὶ σήμερον δῆλα δὴ, οἱ ἀλιεῖς, ἀφ' οὗ τοποθετήσωσι τοῖς *πόχες* εἰς ἐπικαιρὸν σημεῖον, πηγνύουν εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἱστὸν φέροντα σανίδα ὀριζόντιον εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεος μέτρου ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ἐπὶ δὲ τῆς σανίδος ταύτης κάθηται ὁ τῶν ἀρχαίων θυννοσκοπός, ἐν Σωζόπολει *ἀλιπουριέρις* καλούμενος⁷, ὅστις παρατηρεῖ, ἂν ὑπάρχουν ἰχθύς, καὶ ποίαν κατεύθυνσιν ἔχουσι δίδων τὰ ἀνάλογα παραγγέλματα. Τὸ ὄλον παρατηρητήριον καλεῖται *βίγλα*⁸.

¹ Ἐποχή· κατοχὴ ἢ δίκτυα, φέρεται ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικῷ.

² Βλέπε τὰ κατωτέρω σχετικῶς λεγόμενα.

³ Μ. Βασίλειος, PG, 29,152.

⁴ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφζόμενα, 1,88,7.

⁵ Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ., 822,8.

⁶ Ἀναγν. Παρασκευοπούλου, Ἡ ψαρικὴ στή Σωζόπολη (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, 2,72).

⁷ Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀλιείας καλεῖται σήμερον *θυυνεῖα* ἐν τῇ γλώσσει τῶν ἀλιέων.

Ἐς προσθέσωμεν ὅτι ἐν Ρυσίῳ (Ἄρετσου) τῆς Προποντίδος αἱ βίγλαι εἶναι τρεῖς ὧν ἡ μὲν πρώτη, ἡ πρὸς τὸ πέλαγος λέγεται βίγλα, ἡ δευτέρα, ἡ κατὰ τὸν ὀμφαλὸν τῶν δικτύων τσουκκάλι καὶ ἡ τρίτη, ἡ ἐπὶ τοῦ μεγάλου σάκκου τῶν δικτύων, ὅπου συναθροίζονται οἱ ἰχθῦς συλλαμβάνονται καπάκι.

Πῶς γίνεται σήμερον ἡ δι' ἐποχῶν ἀλιεία ἐν τοῖς δυτικοῖς παραλίοις τοῦ Πόντου καὶ ἐν Προποντίδι.

Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι ἐν Κέα τῇ νήσῳ καὶ κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ὁ θυννοσκόπος τοποθετεῖται ἐπὶ θωρακίου εὗρισκομένου ἐπὶ τοῦ ἴστοῦ τῆς ἀλιευτικῆς λέμβου, ἣτις ἐξέρχεται τοῦ λιμένος. Εἰς νεῦμα τοῦ θυννοσκόπου τούτου οἱ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος παραμένοντες ἀλιεῖς τὴν ἀποφράσσουσι διὰ παχέων δικτύων καὶ οὕτω παγιδεύουσι τοὺς εἰσελθόντας ἰχθῦς¹.

Ἐκ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ὁ Μ. Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης παρέχουσι πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως κητῶν, ὅστις ἴσως νὰ ἐφηρμοζέτο μόνον κατὰ τὸν Εὐξεινὸν Πόντον πρὸς σύλληψιν ξιφιδῶν² καὶ κυνίσκων³, ἀφ' οὗ τὰ λοιπὰ ἀναφερόμενα κήτη ζύγαινα, φάλαινα, πρίονες καὶ βόες δὲν ἐπιχωριάζουσι εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας.

¹ Apostolides, La pêche en Grèce, 39.

² Τοῦ Θεολογικῆ, Ὡς ἐκ προσώπου τῶν καλουμένων τζύρων (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην., 7,355,358).

³ Κυνίσκους, πλὴν τοῦ Θεολογικῆ, ἀναφέρει καὶ ὁ Ἄχμετ ἐν τῷ ὄνειροκριτικῷ του, κεφ. 177 σ. 139,10.

Κατὰ τοὺς ἱεράρχας λοιπὸν τούτους οἱ τὰ κήτη θηρεύοντες ἐξήρτων ἀπὸ σχοινίων ἄγκιστρα φέροντα δελεάσματα ἀνάλογα. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῶν σχοινίων τούτων ἔδενον ἄσκους, οἷτινες καὶ ἐπέπλεον. Τὰ κήτη καταπίνοντα τὸ δέλεαρ κατέσπων φυσικὰ καὶ τοὺς ἄσκους, οἷτινες ὅμως ἀνήρχοντο πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν βασιάζοντες οὕτως ἐπὶ πολὺ τὰ κήτη, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τοῦ κόπου ἀποθνήσκοντα συνελαμβάνοντο ¹.

Περὶ κοντώσεως ὀμιλῶν ἀνωτέρω ἀνέφερον τὴν ἄγραν πολυπόδων, *ὀκταποδίων*, ὅπως ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, τὰ ὁποῖα διηροῦντο εἰς τὰ κοινὰ *ὀκταπόδια* ἢ *ὀκταποδίτζια*, τὰς *ἐλεδώνας*, νῦν κοινῶς *ἀλιδῶνες*, φανυτοτέρας ποιότητος ταῦτα καὶ τοὺς *μοσχίτας* ², νῦν κοινῶς *μοσκοχτάποδα*, ἄβρωτα ταῦτα.

Ὁ Μ. Βασίλειος ἀναφέρει «τοὺς ἐν τῷ βυθῷ ἐνιέντας τὸ ἔλαιον, οἱ καταφάνειαν ἐμποιοῦσι τῷ τόπῳ» ³, Θεοφύλακτος δ' ὁ Σιμοκάττης περὶ τῆς ἐπιχύσεως ἐλαίου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης πρὸς κατάπαυσιν τῆς τρικυμίας ὀμιλῶν, προσθέτει· «οὕτω τοι καὶ θαλαττουργοὶ περὶ τὰς τῶν ἰχθύων ἄγρας πράττειν εἰώθασι» ⁴.

Ἄν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι σήμερον οἱ ἀλιεῖς τὸ αὐτὸ μεταχειρίζονται μέσον πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ σύλληψιν ὀκταποδίων, θὰ εἶναι διατεθειμένος μεθ' ἡμῶν νὰ δεχθῇ ὅτι τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ ἱεράρχου εἰς τὴν ἄγραν ὀκταποδίων ἀναφέρεται.

Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος μᾶς πληροφοροεῖ ὅτι, καθὼς ἐβεβαίουν οἱ σύγχρονοὶ του, ὁ πολὺπους «εἴ τις ταῖς θαλάμαις ⁵ αὐτοῦ ἄλας σπείροι, εὐθέως ἔξεισι» ⁶, τρόπος, ὅν καὶ σήμερον μεταχειρίζονται οἱ *χιαποδιάριδες*, οἷτινες, εἰς τὰς Κυκλάδας τουλάχιστον, θέτουσι πρὸ τῆς θαλάμης τοῦ ὀκταπόδου ἄλας καὶ ἄσβεστον ἢ τεμάχιον λευκοῦ παννίου ⁷.

Ἴνα δ' οἱ ἀλιεῖοντες κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀποσπάσωσι τὸν ἐπὶ τῆς πέτρας ἰσχυρῶς προσκολληθέντα πολὺποδα ⁸, ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ ὕδωρ γλυκὺ γνωρίζοντες ὅτι τὸ μαλάκιον δὲν ἀνέχεται τὸ γλυκὺ ὕδωρ ⁹.

¹ Μ. Βασίλειος, PG, 30,21. Γρηγόριος Νύσσης, PG, 44,265.

² Σχολιαστῆς Ὀπλιανοῦ Ἄλιευτ., 1,310. Ἄνω νόμου, Περὶ χυμῶν, βρωμάτων καὶ πομάτων (Ideler, *Physici et medici Græci minores*, 2,260).

³ Μ. Βασίλειος, PG, 29,45.

⁴ Θεοφύλακτου Σιμοκάττου, Διάλογος περὶ διαφορᾶς φυσικῶν ἀπορημάτων καὶ ἐπιλύσεων αὐτῶν. Ideler, *Physici et medici Græci minores*, 1, 175,15.

⁵ Ἡ θαλάμη τοῦ πολὺπόδου νῦν ἐν Λέρῳ, Καρύσῳ καὶ Κρήτῃ λέγεται *θαλάμι*, ἐν Μεγίστῃ δὲ καὶ Κυκλάσῃ *θολάμι*.

⁶ Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1541,37.

⁷ Περὶ ἀλιείας πολυπόδων βλέπε τὰ σημειούμενα ἐν τοῖς Γεωπονικοῖς, 20,22.

⁸ Αἱ κοιλότητες τῶν πλοκάμων τοῦ πολὺπόδου ἐκαλοῦντο τότε *καρφία*. Σχολιαστῆς Ὀπλιανοῦ Ἄλιευτ., 2,312.

⁹ Μιχαήλ Γλυκᾶ, Βίβλος χρονική, 71,5.

Πλὴν τῶν ὀκταποδίων, οἱ Βυζαντινοὶ συνέλεγον καὶ ψήνοντες ἔτρωγον καὶ εἶδος μαλακίων ἐπὶ ἐναλίω βράχων προσκολλημένων, τὰ ὁποῖα ἔκαλοῦντο ἀκαλῆφαι, ἀλλὰ καὶ κνίδαι διὰ τὸν κνησμόν τὸν ὁποῖον προὔκालον εἰς τὰς χεῖρας τῶν συλλεγόντων αὐτάς, οἷτινες, ἵνα τὸν ἀποφύγωσιν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, πρὸ τῆς συλλογῆς, ἤλειφον τὰς χεῖράς των δι' ἐλαίου¹, μέθοδος, ἦν καὶ οἱ σήμερον μεταχειρίζονται.

Σημειωτέον δ' ὅτι τὰ μαλάκια ταῦτα διετήρησαν μέχρι σήμερον ἀμφοτέρω τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα καλούμενα κατὰ τόπους (ἀ)γαλῆφαι² ἢ κάληφες³ ἢ κνίδες⁴.

Θεωρῶ περιττὸν ν' ἀναφέρω τὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἀλιεύομενα διάφορα εἶδη ἰχθύων, μαλακίων, μαλακοστράκων καὶ ὀστρακοδέρμων, ἀφ' οὗ ἤδη εὐρύτερον περὶ αὐτῶν ἔκαμον λόγον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν ἐν τῇ μελέτῃ μου περὶ τῶν τροφῶν καὶ ποτῶν τῶν Βυζαντινῶν⁵. Ἐνταῦθα προσθέτω μόνον ὅτι τοὺς ἰχθύς διήρουν εἰς πετραίους, νῦν *πειρόφαρα*, πελαγίους, ποταμίους καὶ λιμναίους, ἀναλόγως δὲ τοῦ χρώματος εἰς μέλανας, νῦν κοινῶς *μαυρόφαρα*, καὶ λευκοὺς, κοινῶς *ἀσπρόφαρα* νῦν.

Ἐπ' ἴσης παρατηρῶ ὅτι, ὅπως καὶ νῦν, οὕτω καὶ τότε οἱ ἀλιεύοντες ἰχθύς τοὺς διεπέρων εἰς βροῦλλον καὶ οὕτω τοὺς προσέφερον εἰς τοὺς βουλομένους νὰ τοὺς ἀγοράσωσι⁶.

Λεδομένου ὅτι ὁ ἰχθύς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐλέγετο (ὀ)ψάριον⁷, ὁ ἀλιεύς φυσικὸν ἦτο νὰ ἐλέγετο (ὀ)ψαράς, τοῦτο δὲ καὶ μεμαρτυρημένον ἔχομεν⁸, ἐδηλοῦτο ὅμως καὶ διὰ τῆς ἀρχαίας λέξεως ἀλιεύς, μικρὸν μεταβεβλημένης, ἀλιὸς καλούμενος, ὡς δεικνύει ἡ μεσαιωνικὴ παροιμία «ἀλιτοῦ καὶ πουλοπιάστου ἀδηλος βίος»⁹, τύπος διασφῶζόμενος καὶ εἰς τὸ Χιακὸν *πεζαλιός*, τὸ δηλοῦν τὸν ἐπὶ τῆς ἄκρας (πέξας) ἰστάμενον καὶ ἀλιεύοντα¹⁰.

¹ Εὐστάθιου, Παρεκβ., 1485,42. Πβ. καὶ τὸν σχολιαστὴν τῶν ἀλιευτικῶν τοῦ Ὀππιανοῦ, 2,429.

² Ὡς ἐν Σάμφω καὶ Σκύρω.

³ Ὡς ἐν Πανόρφω καὶ Κυζίκω. Πβ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τροφαὶ καὶ ποτά, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., 13,61.

⁴ Οὕτως ἐν τοῖς παραλίαις τῆς Μεσσηνίας. Βλ. καὶ τὸ περὶ μαλακίων καὶ μαλακοστράκων τμήμα τῆς περὶ τροφῶν καὶ ποτῶν μελέτης μου.

⁵ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τροφαὶ καὶ ποτά, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., 17,53-63.

⁶ Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου, στίχ. 664.

⁷ Ὁ ἰχθύς ἐλέγετο ὀψάριον ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Ἐπιθι J. Kalitsuna kis, Ὁφον und ὀψάριον ἐν Festschrift Kretschmer's, 100 ἐξ.

⁸ Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ., 2,621,5.

⁹ Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, 1,27,504.

¹⁰ Α. Πασπάτη, Τὸ Χιακὸν γλωσσάριον, 281.

Παρατηρηθῆτω δ' ὅτι ἐν Πάλλῃ τῆς Κεφαλληνίας ὁ ἀλιεὺς λέγεται ἀλιὰς καὶ ἀλιεὺς ἐν Λευκάδι, ἐν ᾧ τὸ ἀλιεῦμα ἐν Σύμῃ μὲν λέγεται *λιόβγω*, ἀλιεῦμα δ' ἐν Κεφαλληνίᾳ, Ἀρτάκη καὶ Πανόρμω.

Διὰ τοὺς ἀλιεῖς, οἵτινες περιγράφονται ὡς φοροῦντες βραχὺν χιτῶνα μέχρι τῶν γονάτων διήκοντα ἄνευ ζώνης καὶ ἀνακουμβόμενον μέχρι τῶν ὤμων, ἵνα ἔχωσιν εὐχέρειαν περὶ τὸ ἔργον των¹ κατὰ τὴν ἀσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος των, κίνδυνον ἀπετέλουν ἐκ τῶν ἰχθύων ἢ δράκαινα, ἢ μύραινα καὶ ἢ θαλασσία τρυγῶν².

Ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἐν τῇ χρονικῇ του διηγῆσει ἀναφέρει «τὰ πρὸς ἰχθύων ἄγραν ναυπηγούμενα σκάφη»³· ἐχρησιμοποιοῦν ἄρα οἱ Βυζαντινοὶ καὶ εἰδικὰ πρὸς ἀλιεῖαν σκάφη, νῦν κοινῶς ψαρόβαρκες, τράττες ἢ ψαροκάϊκα, τὰ ὁποῖα οἱ μεσαιωνικοὶ καλοῦσιν «ἀλιευτικὰ ἀγρόρια»⁴ ἢ «ἀλιευτικὰ σανδάλια»⁵ ἢ ἀπλῶς «ἀλιάδια»⁶ καὶ ὧν ἐν εἶδος γνωστὸν εἶναι οἱ γρίποι⁷.

Δὲν ἔχω δὲ κάμμιναν ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ ἐρέται τῶν σκαφῶν τούτων, ἀνακουφίζοντες τὸν ἐκ τῆς κωπηλασίας κόπον των, θὰ ἔψαλλον, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ κελευστοῦ⁸, εἰδικὰ ἕσματα τὸν ρυθμὸν τῆς κωπηλασίας δίδοντα ὡς καὶ σήμερον συμβαίνει μὲ τὰ τραγούδια τοῦ γρίπου⁹. Δὲν εἶναι δὲ διόλου ἀπίθανον καὶ ἀλιέων ἕσματα νὰ ἐννοῆ ὁ Χρυσόστομος ὅταν λέγῃ ὅτι, πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ κόπου των, οἱ ναῦται κωπηλατοῦντες ἔψαλλον διάφορα ἕσματα, πληροφορία, ἣν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἀμασειᾶς Ἀστέριος καὶ πολὺ βραδύτερον ὁ Δημήτριος Κυδωνῆς¹⁰.

¹ Kurtz - Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1,426,1.

² Kurtz - Drexl, Ἐνθ' ἀν. 1,226 στίχ. 177. Διὰ τὸ δηλητηριώδες τοῦ κέντρου τῆς θαλασσίας τρυγῶνος βλ. τὸ λεξικὸν τοῦ Ἑσυχίου ἐν λ. τρυγῶν. Ἐπιθι καὶ I. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου, στίχ. 796. ΜΕ, 331,51. Νικήτα Εὐγενειανοῦ, Εἰς τὸν μακαριώτατον φιλόσοφον κυρὸν Θεόδωρον τὸν Προδρόμον (Βυζαντ. Χρονικά, 9,461). Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφζόμενα, 2,4,2. Περὶ συνευρέσεως μυραίνης (σμέρινας) καὶ ὄφως βλ. τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, 166 (Wagner, Trois roèmes, 247).

³ Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ., 494,21.

⁴ Θεοφάνους, Χρονογρ., 611,2 (Βόνν.).

⁵ Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 1,216).

⁶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, 660,1.

⁷ G. Robinson, Hist. and cartulary of Carbone, ἔγγρ., 17,1,63.

⁸ Λόγγου, Τῶν κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην λόγοι, Γ' 21,2. Περὶ τῆς ἐκ συνθήματος κοινῆς ἀναφωνήσεως τῶν κωπηλατούντων ὁμιλεῖ καὶ ὁ Θεσσαλονικῆς Εὐστάθιος, Παρεκβ., 1540,45.

⁹ Γ. Δροσίνη, Τὸ ψάρευμα, 43. Ἀχιλλ. Διαμαντάρια, Ἄσματα ἐργατικά Αἰγίνης ἐν Λαογραφ., 8,551-553.

¹⁰ Χρυσόστομος, PG, 51,242' 55,156. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α' τεύχ. Β' 35,36.

Ἡ ἀλιεία τῶν ἰχθύων ἐγένετο μὲν ἀδιακρίτως τότε ἀνὰ τὰ Ἑλληνικὰ παράλια, ὑπὸ τῶν ἐμπείρων ὅμως ἀλιέων εἶχον ἐπισημανθῆ ὠρισμένοι τόποι περισσοτέρους τῶν ἄλλων ἰχθύς τρέφοντες¹. Ὡς τοιοῦτοι τόποι ἐθεωροῦντο τὰ παρὰ τὴν Χαλκίδα παράλια², ἡ Προποντις³ καὶ ὁ Εὐξεινος Πόντος⁴, πρὸς δὲ καὶ αἱ ἐκβολαὶ τῶν ποταμῶν⁵. Ἐπ' ἴσης οἱ ἀλιεῖς ἐγνώριζον διὰ διαφόρων ἐπιπασμάτων, ἐν οἷς κυρίως ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλφαιτα, νὰ συγκεντρώνωσιν ἰχθύς εἰς ὠρισμένα μέρη⁶.

Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐχρησιμοποιοῦν καὶ περικεκλεισμένους χώρους ἐν οἷς ἔτρεφον ἰχθύς, τὰ μὲ τὴν Λατινικὴν λέξιν *βιβάρια* καλούμενα⁷ καὶ ὅτι, πλὴν τῶν ἰχθύων, ἠλίευον διὰ βαφικούς σκοποὺς καὶ πορφύραν καὶ εἰς ἄλλα μὲν παράλια, μάλιστα δὲ τὰ τῆς Εὐβοίας, τῆς Λακωνικῆς καὶ παρὰ τὴν Γύαρον⁸. Οὕτω Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα πορφυρεῖς ἐν Εὐβοίᾳ⁹, ὁμοίως δὲ κατὰ τὸν Θ' πρὸς τὸν Ι' αὐτόθι καὶ ὁ Καισαρείας Ἀρέθας προσθέτων ὅτι οὗτοι ἐκαλοῦντο *κοτυλάριοι* ὡς χρησιμοποιοῦντες μικρὰ πλοίαρια ὅμοια πρὸς κοτύλας¹⁰.

Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ὁ Ι. Τζέτζης ἀναφέρει πορφυρεῖς διὰ μιᾶς πληγῆς φονεύοντας τὰς πορφύρας¹¹, μνεῖαν δ' ἀκατίων κογχυλευτῶν ἐκ Καρύστου

¹ Χρυσοστόμου, Νόθα συγγράμματα, PG, 59,536.

² Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Ἐνθ' ἀν. 1,181,22.

³ Ed. Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitylenaios, ἀρ. 127. Τοῦ Θεολογᾶκη, Ὡς ἐκ προσώπου τῶν καλουμένων τζύρων (N. Ἑλλην., 7,358). Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικ. Διήγ., 494,21.

⁴ Μιχαήλ Γλυκᾶ, Βίβλος χρονική, 66,7. Τοῦ Θεολογᾶκη, Ἐνθ' ἀν.

⁵ Χρυσόστομος, PG, 51,84.

⁶ Γεωπονικά, 20,513,20 ἔξ. 519,15.

⁷ Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλιάς 8η, ἱστορ., 173 στίχ. 151. Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου (K. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 1,216). Βλ. τὸν Σχολιαστὴν τῶν θηριακῶν τοῦ Νικάνδρου, στίχ. 825 ὡς καὶ τῶν ἀλιευτικῶν τοῦ Ὀπιανοῦ, 1,63.

⁸ Λουκιανοῦ, Τόξαρις ἢ φιλία, 18.

⁹ Δίωνος Χρυσοστόμου, Εὐβοϊκὸς ἢ κυνηγός, 55.

¹⁰ Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις (Λαογραφ., 4,259). Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν λαογραφίαν (Ἀθηνᾶς τόμ. 26,139).

¹¹ Ι. Τζέτζου, Ὑπόθεσις τοῦ Π Ὀμήρου ραφωδίας (P. Matranga, Anecdota Græca, 1,128). Κατὰ τὸν Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen, 1,220 ἡ ἀλιεία τῆς πορφύρας ἐξηκολούθει ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τοῦλάχιστον. Κατὰ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρον εἶναι ἀγνωστον ἂν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ μέχρι τίνος χρόνου ἐξησκειτο ἡ κογχυλευτικὴ ἐν Πελοποννήσῳ (N. Ἑλλην., 3,47 καὶ Ἱστορικά μελετήματα, 38,39). Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β' τευχ. Α' 180,181.

καὶ Χαλκίδος κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ποιεῖται ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Μιχαὴλ ὁ Χωνιάτης¹.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους διάφοροι προσερχόμενοι ἠγόραζον παρὰ τῶν ἀλιέων «βολὴν δικτύου», ἐξήτουν δῆλα δῆ, ἀντὶ ὠρισμένης πληρωμῆς, νὰ ρίψωσιν οἱ ἀλιεῖς ὑπὲρ αὐτῶν τὰ δίκτυα καὶ νὰ λάβωσιν ἔπειτα ὅσους ἰχθῦς ἤθελον ἀνασύρει ταῦτα. Τῆς συμφωνίας ταύτης μνεῖαν ποιοῦνται οἱ νόμοι² ὡς καὶ συγγραφεῖς³. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἐνίοτε οἱ τὴν συμφωνηθεῖσαν τιμὴν λαμβάνοντες ἀλιεῖς ἢ ἠγοροῦντο νὰ ἀλιεύσωσιν ἢ ἀλιεύσαντες δὲν παρέδιδον τοὺς ζωγραφθέντας ἰχθῦς, ὁπότε ἐπενέβαιναν ὁ νόμος⁴.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ νόμων ὠμιλήσαμεν, ἄς προσθέσωμεν ὅτι πολλοὶ τούτων ἐκανόνιζον διάφορα ζητήματα εἰς τὴν ἀλιείαν ἀφορῶντα⁵. Ἔχομεν π.χ. Νεαρὰς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἀναφερομένας εἰς τὴν δι' ἐποχῶν ἀλιείαν, περὶ ἧς πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου δὲν ὑπῆρχον εἰδικοί νόμοι ἅ τε «οὐπω τούτου τοῦ ἐπιτηδεύματος γνωρίμου τυγχάνοντος καθ' ὃν καιρὸν εἰς γένεσιν οἱ νόμοι προήρχοντο»⁶.

Κατὰ τὴν 102αν λοιπὸν Νεαρὰν τοῦ Λέοντος ἐκανόνιζετο ἢ μεταξὺ δύο ἐποχῶν ἀπόστασις εἰς 365 ὁργυῖας, κατὰ τὴν συνήθειαν⁷, πρὸς δὲ ὠρίζετο ὅτι, ἐὰν δύο μερίδες ἀλιέων ἦνοῦντο διὰ νὰ ἀποτελέσωσι μίαν ἐποχὴν, ἢ δὲ μία μερὶς ἦτο μεγαλυτέρα τῆς ἄλλης, τότε «ἴση διανομῇ τὸ κέρδος ἐπέχειν τοὺς μερίδος ἑκατέρας δεσπόζοντας»⁸. Δι' ἄλλης Νεαρᾶς τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, τῆς 66ης, ἀπηγορεύετο ἢ κατὰ τὰ πρόθυρά τινος ἀλιεία⁹. Τέλος, ἐπειδὴ διὰ τὰς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις τῶν ἐποχῶν ἐγίνοντο ἔριδες, διὰ τοῦτο ὁ

¹ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφζόμενα, 2,275,635. Ὅρα ὅτι ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ ὀνομαστικῷ του (1,47 ἐξ.) διὰ μακρῶν περιγράφει τὸν τρόπον τῆς ἀλιείας τῆς πορφύρας.

² Πανδέκται, 19,1,18. Βασιλικά, 19,8,20. Πρόχειρον ἠξήμενον, 22,12 (Zach. v. Lingenthal, JGR, 6,416).

³ Σωφρόνιος Ἱεροσόλυμων, PG, 87³,3544. Ὑπάρχει καὶ ἐπίγραμμα τοῦ Χριστοφόρου Μυτιληναίου «εἰς τοὺς ἐξωνηθέντας βόλους τοῦ δικτύου παρ' αὐτοῦ». E. d. Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitylenaias, ἀρ. 127,87. Περὶ συμβολαίων ἰχθύων παρὰ ἀλιεῦσι ὀμιλεῖ ὁ Χρυσόστομος, PG, 59,30.

⁴ Βασιλικά, 19,8,12.

⁵ Κατὰ τὴν 57ην Νεαρὰν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπῆρχον πλείστοι νόμοι περὶ ἰχθύων θήρας, PG, 107,554. Δὲν ἠδυνήθη, δυστυχῶς νὰ συμβουλευθῶ, ἅτε μὴ ὑπάρχουσαν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ἀθηνῶν, τὴν μελέτην τοῦ G. Ferrari, Di alcune leggi bizantine riguardanti il littorale marino e la pesca nelle acque private (Rendiconti del R. Istituto Lombardo, 2a σειρά τόμ. 42 (1909) 558 ἐξ.

⁶ Ἐπιθι PG, 107,554.

⁷ Βλ. PG, 107,554. Τὰ αὐτὰ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, Σύνοψις τῶν νόμων, PG, 112,954.

⁸ PG, 107,632.

⁹ PG, 107,549.

Λέων διὰ τῆς 104ης Νεαρᾶς του ὥρισεν, ὅτι ὁ κατὰ τὴν ἀμφισβήτησιν ἡττηθεὶς ὤφειλε νὰ μεταθέσῃ τὴν ἐποχὴν του εἰς ἄλλο μέρος, εἰάν δ' οὗτος, δὲν εἶχε ποῦ νὰ τὴν τοποθετήσῃ, τότε νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὁ χρόνος τῆς πῆξεως αὐτῆς. Ἐὰν λοιπὸν ἡ μετακινήτῃ ἐποχὴ ἔκειτο ἀπὸ δεκαετίας ἐκεῖ χωρὶς νὰ διαμαρτυρηθῇ ὁ παρὼν ἐνάγων, τότε ἔπρεπε νὰ μείνῃ αὕτη ἐκεῖ ὅπου ἦτο, εἰάν ὅμως ὁ ἐνάγων ἀπουσίαζε, τότε ἔδει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν εικοσαετῆς χρόνος. Αἱ διατάξεις δ' αὗται ἀφεώρων εἰς ἰδιώτας. Προκειμένου περὶ ἐποχῶν ἀνηκουσῶν εἰς ἐκκλησίας, μοναστήρια ἢ εὐαγγῆ ἰδρύματα, τὸ χρονικὸν ὄριον παρετείνετο μέχρι τῆς τεσσαρακονταετίας⁴.

Οἱ νόμοι ἐπ' ἴσης ὥριζον ὅτι οἱ ἀλιεῖς ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἰδρῶσι καλύβας καὶ νὰ ἀπλώνωσι τὰ δίκτυά των ὅπουδῆπουτε τῶν αἰγιαλῶν⁵. Ἄλλοι νόμοι ἐκανόνιζον τὰ ἀφορῶντα τὴν εἰς ἰδιωτικὰ ὕδατα ἀλιεῖαν⁶ καὶ ἄλλοι τέλος ἠμποδίζον νὰ μεταβαίνωσιν οἱ ἰχθυοπράται εἰς τὰς ἐποχὰς καὶ ἐκεῖθεν νὰ παραλαμβάνωσι τοὺς πρὸς πώλησιν ἰχθῦς, ἠναγκασμένων ὄντων τῶν προέδρων τῶν σωματείων των νὰ δηλώσωσιν εἰς τὸν ἐπαρχὸν τῆς πόλεως τὸ ποσοδὸν τῶν συλληφθέντων λευκῶν ἰχθύων⁷ πρὸς διακανονισμόν τῆς τιμῆς των.

Τέλος ἐκ πληροφοριῶν συγγραφέων καὶ κειμένων μανθάνομεν ὅτι ἐπεβάλλετο ὥρισμένος φόρος εἰς τοὺς μετερχομένους τὴν ἀλιεῖαν⁸, ἀπρητέτο δ' ἀπὸ τῶν βιβαρίων ἐτησίως τὸ *βιβαρόπακτον*⁹.

⁴ PG, 107,632,633. Περί τοῦ θέματος βλ. καὶ Γ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, 202-204. Monnier, Les nouvelles de Léon le sage, 120-122, 145-146. Ἀναστ. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, 89.

⁵ Εἰσηγήσεις, 2,1,5. Ἐπαναγωγή ἠὺξημένη, 72 (Zach. v. Lingenthal, JGR, 4,333).

⁶ Περί ταύτης πραγματεύεται ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα μελέτη τοῦ G. Ferrari.

⁷ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον, 17,3. Βλ. καὶ Χριστοφιλοπούλου, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, 89.

⁸ Θεόδωρος Στουδίτης, PG, 99,932.

⁹ Miklosich-Müller, Acta et Diplomata, 4,18. Βλ. καὶ Δ. Ζακυθηνόυ, Ἀνέκδοτον γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Α' περὶ τῆς μονῆς τῆς Κορακονησίας (Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., 13,195,196).

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ

- ἀγαλήπη 36.
 ἀγράφιον ἀλιευτικὸν 37.
 ἄλεύω 37.
 ἀλμπουριέρις 33.
 ἀνακαλαμίδιν 30.
 ἀπόχη 29.
 ἀπόχι 30.
 ἄρμιδι 30.
 ἄρομιὰ 30.
 ἀσπρόψαρα 36.
 βιβάριον 38.
 βιβαρόπακτον 40.
 βίγγλα 34.
 βίγλα 33.
 βολατήρι 33.
 βολα(χ)τήρα 33.
 βολιάζω 33.
 βρουλλιά 29.
 γαγγάμη 30.
 γαγγάβη 30.
 γρίπος 29.
 ἔλεδῶνα 35.
 ἔποχή 30, 33.
 θυννειά 33.
 κάληφα 36.
 καμάκιον 31.
 καπάκι 34.
 καρφι 35.
 κλάπανος 33.
 κνίδα 36.
 κοτυλάριος 38.
 κούρκωμα 29.
 κυρτάρα 31.
 κύρτος 31.
 λιόβκω 37.
 μαυρόψαρα 36.
 μηρύσμαι 29.
 μο(ν)τόνι 29.
 μοσκοχτάποδο 35.
 μοσχίτης 35.
 μπόδαμος 33.
 ὀκταποδίτζια 35.
 ὄρμιὰ 30.
 ὄρμιδι(ον) 30.
 (ὀ)ψάριν 36.
 πεζαλιὸς 36.
 περεια 32.
 πετονιά 30.
 πετρόψαρα 36.
 πόχη 33.
 πυροφάνι 32.
 ρουμπώνω 33.
 σπαρτίνα 28, 29.
 σπαρσίνα 29.
 τσουκκάλι 34.
 χταποδιάρεις 35.

ΦΑΙΔΩΝ Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ